

БЕРЛИН ЭРТАГИ

Эрталаб Котбуссер Тордаги метро станциясига бордим. Ташқарида тиним билмай ёмғир ёғарди. Майдалаб, юракни эзиб-эзиб. Станцияга боргач, у ердаги кичкинагина емакхонага кирдим. Емакхона эшиги олдида йўқсил болакай скрипкасида аллақандай куйни ижро этарди. Ўтган-кетганлар унинг олдидаги мис идишга чой-чақа ташлаб ўтишар, бир чеккада ўтирган дайди ит атрофига норози қиёфада қараб, бўрига ўхшаб увилларди.

Емакхонада сендвич еб, сутли қаҳва ичдим. У ердаги столда кимдир “Билд” газетасининг эски сонини қолдириб кетган экан. Шунга кўз югуртираётгандим, станцияга бир пайт метро келиб тўхтади. Газета томон йўналган эътиборимни унга қаратдим. У хар доимгидек белгиланган вақтда жойидан қўзғалиб кетди.

Германияда аниқлик худди касалликка ўхшайди. Метро, мисол учун, тонгги соат саккиздан ўн беш дақиқа ўтганида жойидан қўзғалиши керакми, доим шундай бўлади. Муштарийни ушбу станцияда илк учратган куним ҳам шундай бўлганди. Ўшанда ҳам ташқарида ёмғир шаррос қуярди. Мен метронинг ичида эдим. Метро юра бошлагач, Муштарийни у томонга юргани эсимда. Уни метро томон халлослаб югуриб келаётганини кўриб, ўрнимдан сакраб тургандим ҳамда метронинг ёпилишни бошлаган эшикларини гавдам билан тўсиб олгандим. Шундай қилинса метро юрмайди, аниқроғи, эшиклари ёпилмаса юрмайди. Муштарий унга чиқиб олгач, нафасини ростлаб-ростламай менга миннатдорчилик билдирганди.

–Сизга ачинганимдан шундай қилдим,- дегандим унга жавобан.

У эса миннатдорчилик билдиришда давом этганди.

–Барибир ташаккур! Манзилимга ярим соат кечикиб боришдан халос қилдингиз.

Ташқарида ёмғир ёғаётгани боис унинг усти ивиб кетган, турмакланмаган узун сочлари хўл, буғдойранг юзидан тинмай ёмғир томчилари оқиб тушарди.

–Соябон олиш эсингиздан чиқибди-да.

–Хотирам сал чатокроқ. Кўпинча зарур нарсалар шунақа эсимдан чиқади.

Ўшанда унинг эгнида одмигина пушти ранг костюм бўлиб, шу ва қора рангдаги классик услубда бичилган, пойчаси кенг шими билан қўлидаги кўримсиз сумкаси уни камтарона кўрсатар, кўзлари тубидаги сокинлик ва ҳаракатларидаги босиқлик одамда у билан гаплашишга майл уйғотарди... Станциядан чиқиб, Хеерштрасседаги китоб дўконига кирдим. Муштарий кетгач, бу ерда унинг ўрнига бошқа қизни ишга олишибди. У Лотин Америкаликка ўхшади. Истарали, қорамағизгина. Ичкарига кирганимни

кўриб, дарров ёнимга ошиқди ва мендан ёрдам керак-керакмаслигини сўради. Мен қўлим билан бунга ҳожат йўқ дегандек ишора қилдим. Китоб дўконидан айтарли ҳеч нима ўзгармаганди. Бу ерда кўп қолмадим. Қуруқ чиқиб кетишни ўзимга эп кўрмай, Кафканинг унча қиммат бўлмаган китобларидан бирини қўлтиқлаб ташқарига чиқдим.

Бу ерга биринчи киришимда сал бошқачароқ бўлганди. Менга Муштарий пешвоз чиққан, уни кўриб бир зумда танигандим. У ҳам метро воқеасини эслаб, мени дархол таниган ва қирмизи лабларини сал қимтиб, сездирмай жилмайиб қўйган, кейин ёнимда юриб анча-мунча китобларни тавсия қилганди.

– Университетдаги ўқишимдан бўш пайтимда бу ерда ишлайман, – деганди Райнер Мария Рилкенинг шеърини китобини менга тавсия қиларкан. Унинг бу гапларига ўшанда унча эътибор бермагандим, чунки бу табиий ҳол эди. Германияда маҳаллий талабалар ҳам, ҳориждан келган талабалар ҳам бўш пайтларида турли хил дўкон, ресторан ва ташкилотларда соатбай ишларди. Дикқатимни ўзига жалб этган нарса бошқа эди. Муштарий ўзини Ўзбекистондан эканлигини айтганда, унга қаттиқ тикилиб қолгандим.

– Намунча тикилиб қолдингиз? – деганди у шунда қизариб-бўзариб.

– Бобомнинг юртидан экансиз.

У гапимни эшитиб ҳайрон қолганди. Мени немис деб ўйлагани аниқ. Ташқи томондан албатта немисга ўхшардим, онам немис аёли эди, ўзим оқ-сарикдан келгандим, соф немис тилида гапирардим. Қолаверса, қалбан ҳам немис эдим. Лекин бобом ўзбек эди. Гарчи у бу ҳақида отам ва менга чурқ этиб гапирмаган, киндик қони тўкилган юрт ҳақида лом-мим демаган бўлса-да, (отамни билмадим-у) мен бу ҳақида билардим. Тўғрироғи, тасодифан билгандим. Унинг ўлими яқин қолган пайтда ёзган, болалигидан тортиб уруш пайти ва ундан кейинги ҳаётини қамраб олган кундалиги анча йиллар бурун қўлимга тушиб қолганди. Ўшанда мактаб ўқувчиси эдим. Бобом кундалигида кўп нарсалар ҳақида ёзганди. Кундаликда ёзилишича, у юрти бўйлаб хунрезликларни йўлга қўйган, отасини қатағон қилган, онасини Сибир деган совуқ ерга сургун қилган, сунъий очарчиликни юзага келтирган Сталин ва болшевиклардан жирканарди, эҳтимол шунинг учун бўлса керак уруш йиллари Бухенвалд концлагеридаги асирликнинг аянчли оқибати ва ўзига ўхшаган асирларнинг кундан кунга бекорга ўлиб кетишаётганини кўриб, ана ўша бир тўда болшевиклар учун умрини хазон қилишни истамай Туркистон легионига ўтган ва ҳамюрти, легион фаоли Рўзи Назар қўлида уруш тугагунича хизмат қилганди.

Кундалигида у ўзини аллақандай Марғилон деган шаҳардан эканлигини ёзганди. Бу шаҳар атрофи баланд тоғлар билан ўралган водий ён бағрида жойлашган экан. Мен ўшанда бобом дунёга келган бу шаҳар ҳақида

биринчи марта ўқигандим ва у ҳақида тўлиқроқ билишни жуда-жуда хоҳлагандим. Ҳатто, кундалиқда бу ҳақида юзаки маълумот берилгани учун иложини топиб бобомдан батафсилроқ сўрамоқчи бўлганман. Аммо хонадонимиздаги ғалати муҳит бунга ҳечам имкон бермасди.

Емакхонамизда бобомнинг Рўзи Назар билан нацистлар ҳарбий кийимида тушган сурати ҳар доим деворда осилганча турар, овқат пайтида ҳам, байрамларда ҳам, қачон ва қайси пайт бўлмасин бобом нуқул оғзига талқон солгандек жим ўтирар, юзи тунд кўринар, унинг бу ҳолати ва жиддий қиёфаси ундан тайинли гап чиқмаслигига мени ишонтирарди. Айниқса, у ўз юрти ҳақида умуман гапирмас ва бунақа саволларга назаримда тоқат қилолмасди. У овқатдан олдин менга номаълум тилда қандайдир дуони пичирлаб, сўнг овқатланар, кунчиқар томонга юзланиб четлари попукли узунчоқ гиламча устида кунига беш маҳал ибодат қилар, бироқ она юрти ва у билан боғлиқ хотиралардан доим ўзини олиб қочарди. Шу хотиралардан қутулиш учун ҳам, менимча, немис аёли бўлган бувимга уйланганди, отамга ҳам немисча тарбия берган, унга немис қаллиқ топган, хатто мени ҳам болалигимдан немис тили, маданияти ва удумлари асосида тарбиялаганди. Уйимизда немис тилидан бошқа тилда гапириш таъқиқланарди, ваҳоланки бунга бизда зарурат ҳам йўқ эди, чунки ҳаммамиз бобомнинг саъй-ҳаракатлари эвазига қон-қонимизгача немисга айланиб улгургандик. Унинг бундай йўл тутганини гоҳида ўзимча тушунгандек бўлардим. У она юртидаги ўша пайтдаги сиёсий муҳит ва вазиятдан ўлгудек норози, аламзада бўлган ва ўзининг наздида тутган йўли учун ўзини айбламас, ўзини бунга тўла ҳақли деб биларди. Бироқ шунча норози ва аламзадалигига қарамай, нима учун у отам ва менга ўз исмига ўхшаш, ўзи туғилган юртни ва мансуб бўлган элни ёдга солиб турувчи исмлар қўйганини сира тушунмасдим. Отамга Бахтиёр, менга эса Исфандиёр деб исм қўйганди. Бу сиртдан қараганда худди тақдир ҳазилига ўхшарди. Айнан шу исмларимиз туфайли бу ерда айримлар бизни немис деб ҳисобламас ва Германияга Туркиянинг гадой топмас чекка қишлоқларидан келиб қолган деб ўйларди.

Муштарийга бу гапларни айтиб бераётганимда унинг кўзларидан ёш чиқиб кетганди. Маълум бўлишича, унинг бобоси урушдан қайтмаган экан. Балки, у бобом ва унинг қуролдошлари бўлган легиончилар ёки нацистлар отган ўқларнинг бирортасидан халок бўлгандир.

–Бобонгиз тилга олган шаҳар билан менинг она шаҳримни саксон чақиримлик масофа ажратиб туради,- деганди кейин Муштарий ўзини қўлга олиб.

У билан гаплашарканман, бобомнинг кундалиги орқали менга маълум бўлган юртга нисбатан тафаккуримда яралган қизиқиш тобора ортиб борарди. Марғилон, Андижон, Фарғона... Муштарий бу атрофи осмонўпар

тоғлар билан ўралган, сўлим водий бағрида жойлашган шаҳарларнинг ҳар бири ҳақида, у ердаги урф-одатлар ва анъаналар, одамларнинг турмуш тарзи ҳақида менга ҳар сафар эринмай гапириб берарди.

Мен доим банкдаги ишим тугагач, вақт топиб мана шу китоб дўконига шошардим. Табиийки, Муштарий шу ерда бўларди. Мазкур китоб дўкони томон мени қандайдир кўзга кўринмас қўл етаклар, ўзимга олдин номаълум бўлган ширин туйғу жалб қиларди. Бу ерга узоқ пайт келмай кўйсам ҳар гал менга кислород етишмаётгандек бўлар ва келиб Муштарий билан озгина суҳбатлашганимдан сўнггина кўнглим жойига тушиб, бир текис ва равон нафас олишни бошлардим.

Гоҳида унга гул совға қилиш ёки уни бирорта ресторанга тушликка таклиф қилишни хаёл қилардим, аммо феъл-атвор жиҳатидан тортинчоқ инсон бўлганим ҳамда аёлларга эътибор қаратишга унча одатланмаганим учун бунга фаросатим тўлиғича етмас, айрим ҳолларда эса журъатим заифлик қиларди. Ҳали бунга эрта деб ҳам ҳисоблардим, чунки Муштарийдан кўпинча бобомнинг юрти ҳақида сўрардим, бошқа мавзуда деярли кам суҳбатлашардим, ийманардим. У ҳам фақат олисдаги ўзи ва бобом туғилган юрт ҳақида гапириб тасаввуримни кундан кунга бойитар ва у ҳақидаги билимимни ортиб боришига сабабчи бўлар, бунинг натижасида, ўша юртни ўз кўзим билан кўриш орзуси беихтиёр юрагимда аланга олиб гуриллаб ёнар ва бошқа мавзу ҳақида оғиз очиш хаёлимгаям келмасди.

Ниҳоят, бир куни журъатим етиб Муштарийни тушликка таклиф қилдим. У аввалига ишонқирмади, кейин бу таклифимни ўйлаб кўришини айтди. Европа маданияти билан яқин таниш бўлган мендек инсонга, тан оламан, бу ғалати туюлди, чунки бу ерда турмушга чиқмаган қизни кимдир тушликка таклиф қилса, у сираям буни ўйлаб кўраман қабилида гапирмасди. Бирга тушлик қилган кунимиз ҳам эсимда. Якшанба бўлгани учун мен ҳам, Муштарий ҳам енгил тин олиб, ресторанда хотиржам ўтиргандик.

– Ҳоҳлайсизми, сизга ўзбек тилини ўргатаман? – деди бир маҳал Муштарий сардиния балиғини тановул қилаётиб.

Бу пайтда мен содали сув ичаётгандим ва унинг саволи мен учун кутилмаган янгилик бўлди.

– Қандай бўларкин?

Ўша куни илк машғулотимиз бўлиб ўтди. Торштрасседаги унча катта бўлмаган рестораннынг ўзида, Муштарийнинг кўмаги билан мен “салом”, “хайрли кун”, “аҳволингиз яхшими” ва шунга ўхшаш ўнлаб сўз ва ибораларнинг ўзбекча варианты билан танишгандим. Уларни тилимда талаффуз қиларканман, кўнглимда ўзгача ҳиссиётларни туйгандим. Боиси, биринчи марта бобомнинг она тилида гапиргандим.

Бошқа томондан, айнан ўша куни Муштарийга биринчи марта аёл сифатида қарагандим. У беҳад чиройли эди. Бунинг устига кўнгилчан ва самимийлиги чегара билмасди. Қуруқ ва табиатан жиддий юрадиган немис қизларига ўхшамасди. Унинг устидаги тушлик учун кийиб чиққан бинафшаранг кўйлаги уни янаям чиройли қилиб кўрсатар ва юрагимда ниш уришни бошлаган ширин туйғу билан тўлиб-тошиб бораётган меҳр аралаш унга бот-бот суқланиб тикиларканман, кўзимиз тўқнаш келиб қолса мен бу ишимдан хижолат бўлар, у эса икки яноғи қизариб ноқулай аҳволга тушарди.

–Исмингиз маъносини биласизми?- деди Муштарий ўшанда ўртага тушган шунақа ноқулайликка барҳам бериш учун.

Мен масалан Себастьян, Петер, Паул каби немисча исмлар маъносини, айримлари авлиёларнинг исмлари эканини билардим. Аммо ўз исмим қандай маъно билдириши хусусида бирор марта ўйлаб кўрмагандим.

–Яратганнинг тухфаси... Исмингиз шундай маънони англатади.

У ҳақ эди. Исмимни бобом бежиз бундай кўймаган. Айтишларича, онам мени дунёга келтириш жараёнида жуда қаттиқ қийналган, азоб тортган. Бобом ўша кезлари отамдан ҳам чуқур изтиробга тушган ва ётоқхонасидаги жавонда турадиган ўша гиламчага чўк тушиб, ёрдам сўраб тинмай худога илтижо қилган экан.

Шундан сўнг, Муштарий ресторан деразаси узра кўчага ўйчан тикилиб қолганди ва пичирлаб ўз исмининг маъносини айтганди.

–Сизга қизиқ эмасдир бу, шундай бўлса-да айтдим.

У билан олти ойга яқин муддат ичида мулоқот қилиш ва кунда бўлмаса-да, дийдор кўришиш натижасида унга ҳаддан зиёд боғланиб қолгандим. Буни бутун вужудим билан ҳис қилиб яшардим. Шунгадир балки, бир куни у ўқишини тамомлаганини айтганида ичимда ғашлик юзага келди. У ўқишини тамомлаган ва бу ерда қолиш учун ортиқ унда сабаб йўқ эди. Мен ўзимга ўзим шундай дердим. Шунга қарамай бундан ич-этимни ердим, безовталигим сарҳад билмасди. Энг қизиғи, у ҳам юртига қайтиб кетаётгани учун хурсанд кўринмас, мен каби безовталанар ва нигоҳидаги маъюслик менга тикилганида янаям аниқроқ қалқиб юзага чиқарди. Худди кечагидек эсимда:

–Ўзим ўқиган мактабда немис тилидан дарс бераман,- деди у йўл-йўлакай ундан келгусида нима қилмоқчилигини сўраганимда менга узоқ ва маъюс тикилиб.

Аэропортда у билан хайрлашаётганимда эса:

–Германияни бир умр соғиниб яшайман,- деди мендан кўзларини олиб қочиб.

Унинг кетганига ҳам мана уч ойдан ошди. Уч ой ўтди орадан. Уч ойдан бери мана бу хўмрайган осмон остидаги биров билан иши йўқ, роботсимон, худди соат механизмидек аниқлик ичида кун кўриб зерикмайдиган одамларга тўла улкан Берлинда энди у йўқ. Вақтим бўлди дегунча, уч ойдан буён мана шундай тентираб ўша метро станциясига, китоб дўконига ёки Торштрасседаги ресторанга бораман. Ҳис-туйғуларим ва Муштарий билан боғлиқ хотираларим мени ўша ерларга етаклайди. Соатлаб ўша ерларда ўтираман. Муштарийни эслаб, у ўргатган ўзбекча сўз- ибораларни бирин-кетин талаффуз қиларканман, туриб-туриб бобомнинг юрти ҳақида энди ҳеч ким билан гаплаша олмаслигим алам қилиб кетади.

...Кечга яқин ҳеч тинишни билмаган ёмғир остида Хеерштрасседан Фридрихштрассе томон юрдим. Уйимиз ўша ерда эди. Ота-онам уйда бўлиб, отам газета ўқиш билан банд, онам одатига кўра қиш яқин қолгани учун иссиқ пайпоқ тўқиш билан овора эди. Йўлакдан ўтиб, емакхонанинг ўртасидаги столга яқинлашганимда девордаги бобомнинг Рўзи Назар билан бирга тушган суратига яна кўзим тушди. У ҳарбий кийимда, виқордан кўра дард билан атрофга тикилиб турарди. У ердаги стуллардан бирига ўтирдим. Онам ошхонадан косада товук шўрва олиб чиқиб олдимга қўйди. Қошиқ билан косанинг ичини кавларканман, ичимда Муштарий кетганидан бери менга тинчлик бермай келаётган ҳис яна менга азоб бера бошлагандек бўлди. Балки, соғинчдир ёки ҳижрондир бу ҳис. Балки, айрилиқ ҳиссидир. Бироқ, мени жуда ёмон азоблашни бошлади. Охири, ортиқ бардошим етмади, чидолмадим ва қандай қилиб бу гап оғзимдан чиқиб кетганини билмай ҳам қолдим.

—Дада, мен бобомнинг юртига бориб келмоқчиман,- дедим бир маҳал овқатдан бошимни кўтариб, отамга юзланарканман.

Отам газетадан бошини кўтариб, уни икки буклади-да, кўзойнаги остидан менга пича хайрон бўлиб тикилди. Кейин ҳеч нима бўлмагандек яна газета ўқишга тушди. Орага бир неча дақиқалик жимжитлик оралади.

—Банкдаги ишинг қолиб кетади,- деди у анча ўтиб.

—Таътил оламан,- дедим мен ҳеч бўш келгим келмай.

—Ўша ерга бориш сен учун шунчалик муҳимми?- деди у бўш келмаётганимни кўриб пешонасини тириштираркан.

—Кўйинг, бориб келаверсин,- деди бир пайт бурчакдаги диванда ишини қилиб жим ўтирган онам унинг олдига келиб суҳбатимизга қўшиларкан.

Отам бир лаҳза ўйланиб қолди, сўнг бошини қимирлатиб розилик бергандек бўлди. Онам эса бобомнинг хонасига кириб, у ердан нимадир кўтариб чиқди. Бу ранг-баранг иплар ёрдамида атрофига туялар, ўртасига гумбазсимон масжид тасвири туширилган эскириб кетган дастрўмол эди.

–Ол буни, –деди онам уни кўлимга тутқазиб.- Бу дастрўмол бобонгни бир умр ёнида юрган.

Бобомнинг юртига кетадиган куним эрта турдим. Ўзимда кучли хаяжонни сездим. Бобомнинг юртидан секин-асталик билан Муштарийнинг юртига ҳам айланиб бораётган серкуёш замин ҳақидаги билган ва эшитганларимни энди ўз кўзим билан кўриш имкони пайдо бўлгани мени ғоят таъсирлантириб юборди. Бундан ташқари, Муштарий ҳам кўз олдимдан кетмай қолди.

Отам вақтли ишга кетганди. Шунинг учун уйимиз олдига такси келиб тўхтаганида фақат онам билан хайрлашдим. Онам озгина кўз ёши тўкиб олди, мени қаттиқ бағрига босди, таксига ўтирганимда йиғи аралаш қўлларини силкитди.

–Хеерштрасседаги қабристонга кириб ўтамиз, –дедим ҳайдовчига машина катта йўлга чиққач.

У тушундим дегандек бош ирғаб, йўлида давом этди. Қабристонга етиб келганимизда, куёш аллақачон теварак-атрофга нур сочишни бошлаганди. У ердаги узун йўлак орқали юриб бориб, бобомнинг қабрини топдим. Кўзим тушган биринчи нарса - қабр устидаги мрамартошга ўйиб чизилган бобомнинг сурати бўлди. У гўё менга Исфандиёр қаерга отландинг деягандек бўлар ва унинг олдига тиз чўкканимда бу сурат янада катталашиб менга шу саволни такрорларди...

–Бобо, сизнинг юртингизга кетяпман,- дедим мрамартошни аста сийпалаб суратга аранг тикиларканман.

Қабрдан ҳеч қандай садо чиқмади, бобомнинг сурати эса менга яна ўша саволни берди:

– Исфандиёр, қаерга отландинг?

Шерзод Ортиқов